

Сасін Владислав Олександрович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0009-0005-5189-9946>

e-mail: vladyslav.sasin@gmail.com

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСОЛІДАЦІЇ ДЕМОКРАТІЇ: ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Резюме

У статті систематизовано наукову дискусію навколо підходів до вивчення консолідації демократії та її визначень.

Проаналізовано основні підходи до визначення консолідації демократії Х. Лінца та А. Степана, А. Шедлера, С. Гантінгтона, Г. О'Донелла, Р. Гюнтера, Ю. Пуле та Н. Діамондурса, Дж. Александера, Ф. Шміттера, С. Велензуели, А. Пшеворського, Дж. Хіглі та М. Бертона, Л. Даймонда, С. Генсона, І. Тітаря. Розглянуто підходи Д. Колієра та А. Шедлера до класифікації визначень консолідації демократії в сучасній політичній теорії.

Порівнено підходи до визначення консолідації демократії і обґрунтовано, що сьогодні в політичній науці домінує актороцентризований підхід до розуміння консолідації демократії, основним фокусом якого є аналіз поведінки політичних акторів.

Наведено загальне визначення консолідації демократії як процесу зміцнення, тобто стабілізації та посилення демократичного режиму, а також операційне визначення як процес, внаслідок якого демократія стає єдиною загальноновизнаною та узаконеною практикою, що проявляється через стійку поведінкову та інституційну відданість демократичним нормам і процедурам.

Ключові слова: демократія, демократизація, консолідація демократії, демократичний перехід, зміцнення демократії.

Вступ

Демократична консолідація пов'язана з процесом переходу нових демократій до стабільних політичних систем, де демократія стає «єдиною

грою в місті». Починаючи з третьої хвилі демократизації, вчені розробили різні теоретичні основи для аналізу складних факторів, що сприяють консолідації демократії. Хоча точки зору різняться, виник консенсус щодо розгляду консолідації як довгострокового процесу, що передбачає широке визнання громадськістю демократичних норм і поглиблення демократичних практик у здійсненні політики. У цій статті розглядаються ключові теоретичні підходи до розуміння демократичної консолідації та її визначень. Окреслюючи ці рамки, цей огляд має на меті синтезувати основні теорії, які є основою для емпіричного аналізу процесів консолідації.

Демократія стає консолідованою, коли політичні актори, з одного боку, визнають легітимність політичного режиму, з іншого — не застосовують практики, що суперечать демократичному ладові. Цей етап розвитку демократизації можна виразити через загальновідому фразу, що демократія «стає єдиною грою у місті» [1, с. 5]. У цілому, коли демократія стає рутинізованою, інституціоналізованою та нормалізованою, дії політичних акторів поза демократичними нормами та практиками є непривабливими й невігідними них самих [2]. Метою даної статті є систематизація результатів наукової дискусії навколо підходів до вивчення консолідації демократії та її визначень.

Методи дослідження

Для досягнення мети дослідження використано низку наукових методів, серед яких системний, структурно-функціональний, порівняльний та метод систематизації. Найголовнішим методом було обрано компаративістський, що продиктовано природою дослідження. Цей метод був застосований для порівняння різних підходів до визначення консолідації демократії, обсягу та змісту цих визначень. Також було застосовано систематизацію як метод виявлення суттєвих зв'язків, що поєднують між собою підходи до розуміння та визначення консолідації демократії.

Результати дослідження

Так само, як існує багато різних типів авторитарних режимів і шляхів переходу, існує багато шляхів до консолідації демократії. Деякі з цитованих авторів розглядають консолідацію демократії як поступовий процес подолання проблем, залишених попереднім авторитарним режимом. Інші стверджують, що консолідація є результатом свідомого вибору, зробленого політичними акторами. Хоча деякі автори визначають єдину кінцеву точку консолідації, інші закликають науковців бути обережними щодо тверджень про те, що має включати консолідація, щоб вважатися «повною» [2].

У своїй впливовій роботі 1996 року Хуан Лінц і Альфред Степан аналізують невизначені та складні процеси демократичного переходу та консолідації в Південній Європі, Південній Америці та посткомуністичних країнах. Вони визначають демократичний перехід як період від

краху авторитарного режиму до встановлення демократичного ладу. Консолідація стосується процесу, який змушує нові демократії вистояти та стати несприйнятливими до авторитарних рецидивів. Лінц і Степан вжили фразу «єдина гра в місті», щоб описати консолідацію демократії та окреслити, як історія певних форм авторитаризму може створити унікальні проблеми для консолідації.

На думку Х. Лінца і А. Степана, успішна консолідація демократії залежить від трьох взаємодіючих вимірів: поведінкового, ставленнєвого та конституційного. Поведінково всі ключові політичні актори повинні дотримуватися демократичних процедур і правил. Що стосується ставлення, то демократичні цінності та норми мають стати широко поширеними серед еліт та громадськості. Що ж до конституційного виміру, демократичні інститути повинні розглядатися як єдина легітимна основа для управління [1, с. 5].

Автори визначають п'ять умов, які сприяють консолідації: розвинена державна бюрократія, верховенство права, державність, інституціоналізована економічна структура та активне громадянське суспільство [1, с. 7-15]. Вони наголошують на важливості пактів і угод між конкуруючими групами еліт протягом перехідного періоду, щоб підготувати основу для консолідації. Почуття спільної національної ідентичності та спільноти, поміркованість серед політичних акторів і консенсус щодо легітимності політичного плюралізму також сприяють консолідації.

На міжнародному рівні Лінц і Степан зазначають, що глобальні сили можуть сприяти консолідації шляхом дипломатичної та матеріальної підтримки, не нав'язуючи зовнішні моделі. Вони застерігають, що побудова стійких консолідованих демократій є невизначеною справою, для повного завершення якої можуть знадобитися десятиліття або покоління.

У свою чергу, Андреас Шедлер так само концептуалізує консолідацію демократії як процес, на який впливають попередні умови, і стверджує, що завдання та цілі консолідації залежатимуть від унікальної відправної точки кожної країни.

У своїй статті 1998 року «Що таке демократична консолідація?» Андреас Шедлер має на меті забезпечити концептуальну ясність значення та вимірювання демократичної консолідації. Він стверджує, що консолідацію слід розуміти як залучення як поведінкових, так і конституційних вимірів [3].

Поведінкова складова консолідації демократії означає дотримання демократичних норм, що стає «єдиною грою в місті» для політичних еліт і мас, а не просто тимчасовою тактикою. Конституційна консолідація означає, що демократичні правила та інститути вважаються єдиною законною основою для управління суспільством [3].

Андреас Шедлер стверджує, що досягнення цих поведінкових і конституційних порогів є обов'язковим для повної консолідації демократії, а не лише для мінімальної електоральної демократії. Він концептуалізує консолідацію як поступовий процес, що відбувається в різному ступені, а не як умову «все або нічого». Щоб виміряти ступінь прогресу в напрямку консолідації, А. Шедлер пропонує відстежувати суспільне неприйняття авторитарних альтернатив і підтримку антисистемних партій або рухів. Крім того, дотримання регулярної мирної ротації влади між конкуруючими партіями допомагає закріпити демократичні правила [3]. А. Шедлер зазначає, що консолідація може просуватися нерівномірно в різних вимірах, сферах і секторах політичної системи. Його концепція забезпечує концептуалізацію консолідації як багатовимірного процесу звикання до демократичної поведінки та легітимації демократичних правил. Це дозволяє більш детально вимірювати прогресивне поглиблення демократії.

Таблиця 1. Типологія демократичних режимів А. Шедлера [3]

	Низька поведінкова консолідація	Висока поведінкова консолідація
Низька конституційна консолідація	Неконсолідована демократія	Фасадна демократія
Висока конституційна консолідація	Електоральна демократія	Консолідована демократія

Самуель Гантінгтон не тільки розмежовує кінець переходу до демократії за допомогою тесту «двох ротацій», але також стверджує, що економічне процвітання, мирний перехід і попередній досвід демократії є передумовами для успішної консолідації демократії [4, с. 271-279]. С. Гантінгтон аналізує як фактори, що сприяють демократичним переходам, так і виклики консолідації нових демократій. Ключовими рушійними силами третьої хвилі він визначає економічний розвиток, зміни в католицькій доктрині, нові міжнародні норми, урбанізацію, медіа та зміну поколінь [4, с. 31-100].

За С. Гантінгтоном, перехідний період часто відбувається за схемою лібералізації, прориву та консолідації. Вони часто викликаються політико-економічними кризами чи загостреннями в авторитарних режимах [4, с. 109-125].

Для консолідації демократії С. Гантінгтон наголошує на важливості звикання до норм і процедур демократії, щоб вона стала «єдиною грою

в місті». Поміркованість між політичними опонентами сприяє цьому процесу [4, с. 165-174]. Такі передумови, як верховенство права та розвинене громадянське суспільство, також є життєво важливими для процесу консолідації демократії.

Хоча міжнародне просування демократії може сприяти переходу, внутрішня ситуація в державі та тип політичного лідерства є ключовими для успіху. С. Гантінгтон зазначає, що зміни все ще можливі, поки демократичні норми не будуть глибоко вкорінені, на що потрібні покоління [4, с. 258-280].

Гільермо О'Доннелл також ставить під сумнів думку про те, що консолідація може йти лише одним шляхом. Він посилює цей аргумент, припускаючи, що недосконалі демократії, які не є повністю та офіційно інституціоналізованими, також можуть вистояти. У своїй статті 1996 року «Ілюзії щодо консолідації» Гільермо О'Доннелл критично аналізує припущення щодо консолідації демократії в нових демократіях. Він стверджує, що лише формальних структур і процедур недостатньо для справжньої консолідації [5]. Натомість консолідація вимагає глибоко вкоріненних демократичних норм і правил, щоб вони стали «єдиною грою в місті».

Г. О'Доннелл стверджує, що «фасадні» демократії можуть приховувати кумівство, корупцію та порушення громадянських свобод. Демократична стабільність ґрунтується на сильному верховенстві права та професійному державному управлінні, здатному ефективно впроваджувати політику [5]. Невирішене питання соціальної нерівності і дискримінації дозволяють недемократичним анклавам зберігатися навіть після переходу до демократії.

За словами Г. О'Доннелла, нереалістичні часові рамки недооцінюють виклики реформування інституцій і політико-культурних звичок. Прогрес не є лінійним і, незважаючи на демократичні зміни, залишаються потенційні можливості для повернення до авторитарного режиму. Такі міжнародні чинники, як економічна лібералізація, також можуть підірвати консолідацію ззовні.

Г. О'Доннелл робить висновок, що консолідація демократії фундаментально вимагає зміни поколінь у політичній культурі та очікуваннях. Швидкі вибори не гарантують тривалої зміни ставлення громадян до політики та інституційної трансформації. Він застерігає від ілюзій консолідації без укоріненних демократичних норм і поведінки, які стають єдино прийнятними стандартами [5].

Погляд Г. О'Доннелла, що певні соціально-політичні практики можуть запобігти консолідації та скасувати її, критикується Річардом Гюнтером, Никифоросом Діамандуросом та Гансом-Юргеном Пуле в їхній статті «Ілюзії О'Доннелла: репліка». Автори стверджують, що О'Доннелл встановлює

надто високу планку для оцінки нових демократій. Вони зазначають, що процедурна демократія є значущим прогресом, а не ілюзією. Поступове просування до демократичних норм і підзвітності заслуговує визнання, а не відкидання як «фасадної» демократії. Автори зазначають, що у цілому очікується різна послідовність реформ у країнах, отже різна траєкторія консолідації демократії [6].

Дослідники притримуються погляду, що попри сильний міжнародний економічний тиск, з ним можна впоратися, не відмовляючись від консолідації. У довгостроковій перспективі «громадянське суспільство та культурні зміни імовірно розвиватимуться, якщо існуватимуть фундаментальні демократичні структури» [6].

Розумний часовий проміжок між миттєвими результатами та зміною поколінь для оцінки консолідації становить 15-20 років. Автори заперечують надто песимістичний погляд Г. О'Доннелла, стверджуючи, що нові демократії досягають реальних, хоч і поступових, досягнень, які становлять поступову консолідацію.

Незважаючи на те, що нові демократії необов'язково відповідають ідеалізованим стандартам, вони, як стверджується, консолідуються в процедурах, інституціях і звичках таким чином, що зміцнює перспективи консолідації демократії. Цей аргумент мав на меті забезпечити більш зважений погляд на демократичний прогрес проти звинувачень у «ілюзорній» консолідації [6].

Цікавим є погляд Джерарда Александера, який відійшов від аргументації щодо передумов консолідації демократії в державах і спробував розглянути процес консолідації демократії крізь призму стратегічного вибору політичних еліт. У своїй впливовій праці 2002 року «Джерела демократичної консолідації» Джерард Александер досліджує процеси, за допомогою яких нові демократії перетворюються на стійкі, стабільні системи. Він визначає п'ять основних факторів, що сприяють консолідації демократії: структурні умови; поширення демократичних норм; дотримання демократичних норм (демократична поведінка); міжнародний вплив і політична культура [7].

Дж. Александер стверджує, що такі складові демократії, як громадянське суспільство, верховенство права та ринкова економіка, забезпечують структурну основу для консолідації. Однак найбільш критичними є зміни у ставленні та поведінці, які вимагають справжнього засвоєння демократичних цінностей елітами та суспільством [7]. Міжнародне просування демократії може допомогти через стимули та підтримку, помірність і готовність до компромісу в політичній культурі також сприяють консолідації.

На думку Александера, демократична ідентичність і норми повинні стати домінуючими соціально і психологічно. Консолідація є поступовою,

нерівномірною та невизначеною без заздальгідь визначеної кінцевої точки. Прогрес залежить від посилення розвитку інституцій, культури та агентності громадянського суспільства.

Дж. Александер робить висновок, що консолідація демократії включає складні, довготривалі процеси поширення цінностей, звикання до поведінки та встановлення взаємопідтримуючих структурних умов. Цей багатовимірний аналіз інформує про перевірку демократичної стійкості та поглиблення.

Фундаментальний аналіз визначення консолідації демократії навів український соціолог І. Титар у дисертаційному дослідженні «Концептуальні засади дослідження консолідації демократії як соціально-політичного процесу» [8]. У таблиці нижче наведено визначення інших розповсюджених підходів до розуміння консолідації демократії, що не розглядалися у цій статті вище.

Таблиця 2. Визначення інших розповсюджених підходів до розуміння консолідації демократії

Ф. Шміттер	«Консолідація (демократії) як умова (а не момент часу), за якої представники політичних еліт мають надійні очікування щодо політики, такі, що сторони та правила політичної гри відомі та можуть бути передбачені» [9].
С. Велензуела	«Консолідована демократія є такою, яка не має викривлених елементів, що підривають її основні характеристики. Але список таких викривлень не можна продовжувати нескінченно. Щоб зберегти розмежовану концепцію консолідації демократії, викривлені зразки мають бути тісно пов'язані з мінімальною концепцією демократії» [10].
А. Пшеворський	(Демократія вважається консолідованою), «коли за даних політичних і економічних умов певна система інститутів стає єдиною «грою» в місті, коли жоден політичний актор не думає, щоб діяти поза демократичними інститутами, коли все, чого хочуть ті, що програли, — це спробувати зіграти ще раз у рамках тих інститутів, за яких вони щойно програли» [11, с. 47].

<p>Дж. Хіглі та М. Бертон</p>	<p>«Консолідована демократія — це режим, який відповідає всім процедурним критеріям демократії, а також при якому всі політично значущі групи приймають встановлені політичні інститути та дотримуються демократичних правил гри» [12].</p>
<p>Л. Даймонд</p>	<p>«Щоб демократія була консолідовано еліти, організації та суспільство повинні вірити, що політична система, яку вони фактично мають в країні, заслуговують на повагу та захист. Ця стійка легітимність припускає нормативну і поведінкову прихильність до специфічних правил і практик конституційної системи країни...» [13, с. 66]. «Тільки тоді, коли підтримка демократії є внутрішньо притаманною більшості населення й незалежна від жодних умов, демократію можна вважати за консолідовану та безпечну» [13, с. 169].</p>

Намагаючись підсумувати дискусію, що відбулася у рамках круглого столу в університеті Нотр-Дам 1987 р., Девід Кольєр запропонував, що підходи до визначення консолідації демократії можна розділити на три групи: орієнтовані на політичних акторів, орієнтовані на події та інституційний (зовнішній або внутрішній). Актороцентричний підхід зосереджується на аналізі значущих кроків політичних акторів у рамках демократичних правил. Орієнтований на події, у свою чергу, розглядає вибори чи ратифікацію конституції як приклади маркерів (індикаторів) консолідації демократії, тобто орієнтується на об'єктивні факти політичної реальності. Внутрішній інституційний підхід зосереджується на «ступені інституціоналізації», тоді як зовнішній підхід орієнтується «на тривалість існування нових політичних інститутів і масштабі значущих змін у них». Варто підкреслити, що всі вищезазначені підходи є ідеальними типами, оскільки існують причинно-наслідкові зв'язки між суб'єктами, інституціями та подіями, але схема Кольєра окреслює різні відправні точки та точки наголосу, які використовуються при вивченні консолідації демократії і донині [9].

І. Титар здійснив спробу порівняння визначень консолідації демократії через аналіз ознак, які виокремлювали ті чи дослідники. З них бачимо, що більшість визначень відрізняються одне від одного, проте є одна ознака, яка певною мірою наближає більшість найрозповсюдженіших

визначень — «всі значимі політичні актори дотримуються демократичних норм, демократія стає «єдиною грою в місті». Важливою з аналізу І. Титаря також постає ознака, що полягає у позитивному ставленні суспільства до демократії і відображення цього у масовій поведінці [8, с. 62]. Тобто, словами Кольєра, превалює актороцентризований підхід, що визначає консолідацію через аналіз стратегічного вибору кроків політичними елітами. Щодо визначення Джерарда Александера, то воно теж відповідає актороцентризованому підходу до розуміння консолідації демократії. А ось у визначеннях С. Гантінгтона та Г. О’Доннелла домінують ознаки інституційного підходу до визначення консолідації демократії, тому що концепція консолідації демократії О’Доннелла передбачає створення демократичних інститутів, які ефективно обмежують владу політичних лідерів, забезпечують верховенство права, захищають права особи та дозволяють мирну передачу влади, а С. Гантінгтон зосереджується на розвитку та зміцненні демократичних інститутів, норм і практик у суспільстві. Він наголошує на важливості встановлення системи правил та інституцій, які можуть протистояти викликам і забезпечити поглиблення демократичного врядування.

Таблиця 3. Ознаки консолідації демократії відповідно до основних визначень [8, с. 62].

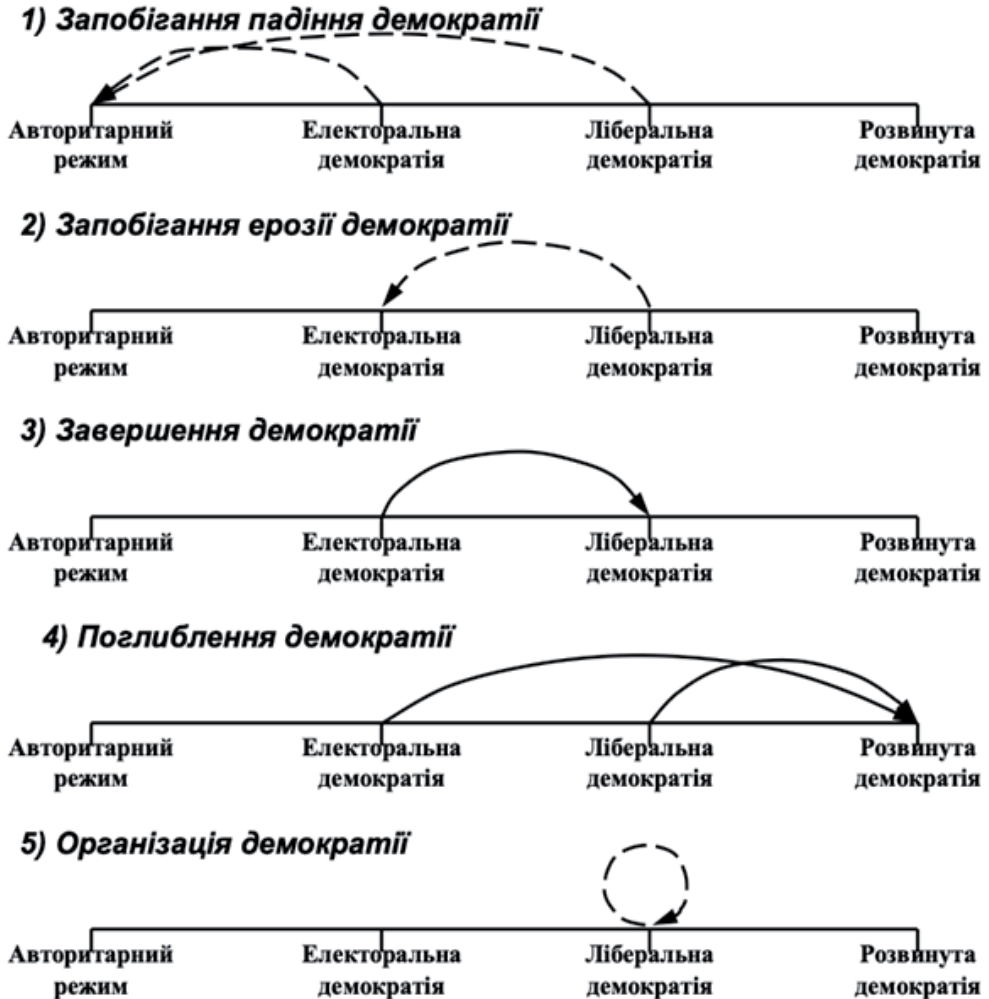
Ознаки консолідації демократії (консолідованого демократичного режиму)	визначення 1980-х рр.	Шміттер-1987	Валензуела-1990	Пшевський-1991	Бьоргон, Хіглі-1992	Гюнтер, Діамандоурос, Пуле-1995	Лінд та Степан-1996	Даймонд-1999
Значна тривалість існування демократичного режиму	*							
Наявність у політичних акторів надійних очікувань відносно політики, її інституціоналізація		*						
Відсутність перверсивних елементів, які підривають базові характеристики демократичного режиму			*					
Всі значимі політичні актори дотримуються демократичних норм, демократія стає «єдиною грою в місті»				*	*	*	*	
Значимі актори не намагаються створити недемократичний режим							*	
Домінуюча частина суспільства вважає демократичні механізми та інститути найбільш відповідними; підтримка антидемократичних альтернатив мала							*	*

Також важливою роботою на шляху класифікації та упорядкування підходів до розуміння консолідації демократії стала уже згадана робота А. Шедлера «Що таке демократична консолідація?». Дослідник зазначає, що «значення, яке ми надаємо поняттю консолідації демократії, залежить від того, де ми стоїмо (наші емпіричні точки зору) і чого ми прагнемо досягти (наші нормативні горизонти). Воно змінюється відповідно до контексту та цілей, які ми маємо на увазі» [3]. Автор об`єднав усі підходи до розуміння консолідації демократії в залежності від їхніх нормативних горизонтів — прогнозована траєкторія політичних режимів — у дві групи: «негативні» та «позитивні». Коли йдеться про групу «негативних», то мається на увазі уникнення «відкату» до недемократичного або менш демократичного режиму, у «позитивних» — йдеться про поглиблення демократії. Відповідно до свого методологічного підходу А. Шедлер створив графічне зображення, що відображає сукупність підходів до розуміння консолідації демократії.

Одну з спроб до систематизації підходів до розуміння процесу консолідації демократії зробив американський дослідник С. Генсон. Він вказує на два підходи до розуміння консолідації демократії: орієнтований на зміни в політичній культурі (Л. Даймонд, Ф. Фукуяма, Х. Лінц та А. Степан) та орієнтований на прийняття «правил гри» (теорія раціонального вибору) (А. Пшеворський) [14, с. 129-137]. Відповідно до першого підходу автори припускають, що більшість населення держави повинна зазнати ґрунтовних змін у ставленні та поведінці, щоб прийняти передумови, на яких ґрунтується демократія. С. Генсон критикує цю точку зору не лише через її модернізаційні, телеологічні пропозиції, а й через неможливість досягнення «майже загальної згоди на демократичні цінності та процедури» [14, с. 141]. Сполучені Штати Америки, безперечно недосконала, але консолідована демократія, не виконали цієї умови. С. Генсон наводить приклади прихильників переваги білої раси та деяких ісламських націоналістів. Така культуралістична точка зору засудила б, до прикладу, Індонезію на країну вічної неконсолідованої демократії. Опитування громадської думки постійно показують, що існує значна підтримка соціальної та політичної політики під впливом ісламу, яка суперечить демократичним процедурам і цінностям, як-от заборона жінкам обіймати керівні посади та побивати камінням за подружню зраду [15]. Щодо другого підходу, то його прихильники наголошують на створенні інституційних рамок, у межах яких винагороджується все більш передбачувана демократична поведінка та протилежна санкціонується навпаки. З часом політична боротьба за цих умов стає консолідованою — або, іншими словами, стає «єдиною грою в місті». Для С. Генсона воно виглядає досить наївним, адже є сумнівним, що в умовах великої невизначеності та турбулентності політики перейдуть від ситуаційної, меркантильної поведінки до застосування «чесних процедур»

[14, с. 134]. Коли державні еліти припиняють діяти недемократично і чому вони це роблять, залишається нез'ясованим.

Рисунок 1. Типологія підходів до розуміння консолідації демократії відповідно до методології А. Шедлера [3].

С. Генсон пропонує власний погляд на консолідацію демократії. Передусім, він пропонує розглядати демократію як тип політичного режиму, в якому існує регулярна конкуренція голосів за посаду, що вимагає значної ротації еліт. Не менш важливим є те, що ця держава також має сприяти й захищати набір політичних прав і громадянських свобод, або, простіше кажучи, формальних прав, які включають громадянську участь. Загалом, демократію можна вважати консолідованою, «якщо можна

розраховувати на те, що самі примусові демократичні інститути з дуже високою ймовірністю будуть поводитися сумісними з і орієнтованими на увічнення формальних інституційних правил» [14, с. 141]. Тобто дослідник робить акцент безпосередньо на інституційному вимірі консолідації демократії зводять фокус уваги не на стосунки держави та суспільства чи відносини всередині еліт, а на взаємодію між правлячою політичною елітою та її «адміністративним штабом» — чиновницьким апаратом.

У свою чергу, І. Титар в рамках власного дослідження запропонував загальне та операціональне визначення консолідації демократії. Дослідник визначає консолідацію демократії в загальному сенсі як «соціально-політичний процес зміцнення, тобто стабілізації та посилення демократичного режиму» [8, с. 64]. У своєму визначенні науковець уник тих проблем, з якими стикалися подібні спроби А. Пшеворського, Р. Гюнтера, Н. Діамондоруса і Ю. Пуле, Х. Лінца і А. Степана й Л. Даймонда — усі ці визначення є тавтологічними за своєю природою і «можна сказати, що є добрими описами..., але мало говорять про суть явища» [8, с. 64]. Також І. Титар уникнув вади, що мали визначення 1980-х років, які фокусом своєї уваги мали «неповернення» до авторитарного режиму або прогнозована тривалість існування демократичного режиму. Дані визначення мають проблему з тим, що їхні емпіричні точки зору знаходяться у майбутньому, а отже, неможливі до аналізу у теперішньому часі.

Якщо ж говорити про операціональне визначення консолідації демократії, то ми солідаризуємося з позицією І. Титара, що «адекватними і корисними є визначення Ф. Шміттєра, А. Пшеворського та Лінца-Степана» [8, с. 65]. Спільною рисою, що об'єднує ці визначення є актороцентрованість, себто фокус уваги звертається на дотримання політичними акторами демократичних норм поведінки при здійсненні політики. І. Титар визначає необхідно «достатнім» операціональним визначенням консолідації демократії «характеристика її стану, в якому більшість значущих політичних акторів дотримуються демократичної поведінки та розв'язують політичні конфлікти демократичними методами» [8, с. 65]. Водночас, вважаємо важливим врахувати і інституційний вимір консолідації демократії і з урахуванням цього пропонуємо операційно визначити консолідацію демократії як процес, внаслідок якого демократія стає єдиною загальноновизнаною та узаконеною практикою, що проявляється через стійку поведінкову та інституційну відданість демократичним нормам і процедурам. Дане визначення враховує як поведінковий, так і інституційний аспект консолідації демократії.

Висновки

Отже, у даній статті було проаналізовано основні підходи до розуміння поняття консолідації демократії. Передусім, варто зазначити, що серед

науковців немає єдиного підходу до визначення поняття консолідації демократії. Водночас, виник консенсус щодо розуміння консолідації як процесу, коли демократія в окремо взятій державі характеризується широким визнанням демократичних норм і керівництвом ними у здійсненні політики. Цей етап в розвитку демократизації можна відобразити влучним виразом Х. Лінца та А. Степана, що демократія стає «єдиною грою в місті».

Усі підходи до визначення консолідації демократії можна умовно поділити на три групи: орієнтовані на політичних акторів, орієнтовані на політичні події та орієнтовані на інституції. Прихильники першого підходу (А. Пшеворський, Р. Гюнтер, Н. Діамондорус і Ю. Пуле, Х. Лінц і А. Степан, Л. Даймонд, Дж. Хіглі, Дж. Александер,) фокус дослідження спрямовують на аналіз поведінки політичних акторів. Формальні політичні акти, такі як ухвалення консолідації демократії, антикорупційного законодавства, проведення демократичних виборів тощо є первісними індикаторами консолідації демократії для прихильників підходу, орієнтованого на політичні події (початкове визначення Х. Лінца). Що стосується останнього підходу, то у його рамках акцент робиться на ступені інституціоналізації та тривалості існування політичних інститутів та змін всередині них (визначення 1980-х рр., С. Гантінгтон, Г. О`Донелл, С. Генсон). Проте, варто зазначити, що виокремлені Д. Кольєром підходи до визначення консолідації демократії, є «чистими» типами, і більшість визначень які сьогодні наявні в теорії консолідації демократії є синтетичними, себто включають в себе одразу 2, а то і усі 3 підходи. Водночас, у більшості авторитетних визначень консолідації демократії переважає підхід, орієнтований на політичних акторів. Ми поділяємо цю позицію і вважаємо одним з визначальних індикаторів консолідації демократії саме демократичну поведінку основних політичних суб`єктів.

У статті також розглянуто спробу систематизації основних підходів до визначення консолідації демократії здійснену А. Шедлером. Підставами для систематизації дослідник визначив два положення: 1) точка, у якій перебуває певний політичний режим у даний момент; 2) нормативний горизонт — мета, до якої рухається режим. На цій основі науковець визначив 5 підходів до визначення консолідації демократії.

Важливою проблемою, з якою зіткнулися визначення консолідації демократії А. Пшеворського, Р. Гюнтера, Н. Діамондоураса і Ю. Пуле, Х. Лінца і А. Степана, Л. Даймонда є їхня описовість, тобто вони швидше дають дескриптивний образ, ніж пояснюють суть поняття консолідації демократії. Дані визначення мають користь під час операціоналізації поняття консолідації демократії, проте не для розуміння його суті. У той же час, є проблематичними і визначення 1980-х років, які визначали свою точку даності у майбутньому, тобто не дають можливості визначити стан консолідації демократії у теперішньому часі.

На основі цього було наведено 2 визначення консолідації демократії, що, на наше переконання, точно передають суть цього. Перше — загальне, друге — операційне. Отже, у загальному консолідацією демократії є процес зміцнення, тобто стабілізації та посилення демократичного режиму. У свою чергу, операціонально пропонуємо визначити консолідацію демократії як процес, внаслідок якого демократія стає єдиною загальновизнаною та узаконеною практикою, що проявляється через стійку поведінкову та інституційну відданість демократичним нормам і процедурам.

Даний аналіз теоретичних підходів до визначення консолідації демократії є важливим для проведення емпіричних досліджень з наведеної проблематики, що вказує на подальші перспективи розвідок.

Список посилань

1. Linz J., Stepan A. Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America and Post-Communist Europe. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1996. 480 р.
2. Gorokhovskaia Y. Democratic Consolidation [Електронний ресурс] / Y. Gorokhovskaia. *Oxford Bibliography*. 26 July 2017. Режим доступу до ресурсу: <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780199756223/obo-9780199756223-0224.xml#obo-9780199756223-0224-bibItem-0010>.
3. Schedler A. What is Democratic Consolidation? [Електронний ресурс] / Andreas Schedler. *Journal of Democracy*. 1998. Режим доступу до ресурсу: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/jnlodmcy9&div=36&id=&page=>
4. Huntington S. The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century. Norman and London: *University of Oklahoma Press*, 1991. 366 р.
5. O'Donnell G. Illusions About Consolidation [Електронний ресурс]. *Journal of Democracy*. 1996. Режим доступу до ресурсу: <https://muse.jhu.edu/article/16748>.
6. Puhle H. O'Donnell's «Illusions»: A Rejoinder [Електронний ресурс]. *Journal of Democracy*. 1996. Режим доступу до ресурсу: <https://muse.jhu.edu/article/16780>.
7. Alexander G. The Sources of Democratic Consolidation [Електронний ресурс]. *Cornell University Press*. 2002. Режим доступу до ресурсу: https://books.google.com.ec/books?id=Z15RTQUM3_4C&printsec=copyright#v=onepage&q&f=false.
8. Титар І.О. Концептуальні засади дослідження консолідації демократії як соціально-політичного процесу : дис.... канд. соц. наук : 20.00.01 / Титар Іван Олександрович. Харків, 2009. 235 с.

9. Power T. Issues in the Consolidation of Democracy in Latin America and Southern Europe in Comparative Perspective [Электронный ресурс]. Kellogg Institute. 1988. Режим доступа до ресурсу: https://kellogg.nd.edu/sites/default/files/old_files/documents/113_o.pdf.
10. Valenzuela J. Democratic Consolidation in Post-Transitional Settings: Notion, Process, and Facilitating Conditions [Электронный ресурс]. *Kellogg Institute & University of Notre Dame*. 1990. Режим доступа до ресурсу: https://kellogg.nd.edu/sites/default/files/old_files/documents/150_o.pdf.
11. Przeworski A. Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America. *Cambridge University Press*. 228 p.
12. Higley J. Democratic Transitions and Democratic Breakdowns: The Elite Variable [Электронный ресурс]. *Texas Papers on Latin America*. 1988. Режим доступа до ресурсу: <https://repositories.lib.utexas.edu/items/c27326ed-6614-47cb-bad8-830d60d93382>.
13. Diamond L. Developing Democracy: Toward Consolidation, 1999. 384 p.
14. Hanson S. Defining Democratic Consolidation. Postcommunism and the Theory of Democracy. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2001. P. 126–151.
15. Davidson J. Dilemmas of democratic consolidation in Indonesia [Электронный ресурс]. *The Pacific Review*. 2009. Режим доступа до ресурсу: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09512740903068354>.

References

1. Linz, J.J. & Stepan, A. (1996). Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and post-communist Europe. The Johns Hopkins University Press, 480 p.
2. Gorokhovskaia, Y. (2017, 17 July). Democratic Consolidation. *Oxford Bibliography*. <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780199756223/obo-9780199756223-0224.xml#obo-9780199756223-0224-bibItem-0010>.
3. Schedler, A. (1998). What is democratic consolidation?. *Journal of Democracy*. <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/jnlodmcy9&div=36&id=&page=>
4. Huntington, S.P. (1991). The third wave: Democratization in the late twentieth century. *University of Oklahoma press*, 366 p.
5. O'Donnell, G. (1996). Illusions about consolidation. *Journal of Democracy*. <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/jnlodmcy7&div=27&id=&page=>

6. Gunther, R., Diamandouros, P. N., & Puhle, H. J. (1996). O'Donnell's «Illusions»: a rejoinder. *Journal of Democracy*. <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/jnlodmcy7&div=79&id=&page=>
7. Alexander, G. (2002). The sources of democratic consolidation. *Cornell University Press*. https://books.google.com.ec/books?id=Z15RTQUM3_4C&printsec=copyright#v=onepage&q&f=false.
8. Titar, I. (2009). *Conceptual foundations of the study of democratic consolidation as a socio-political process*. [Doctoral dissertation, V. N. Karazin Kharkiv National University], 235 p.
9. Power, T.J. (1988). Issues in the Consolidation of Democracy in Latin America and Southern Europe in Comparative Perspective: A *Rapporteurs' Report* (No. 113). Helen Kellogg Institute for International Studies. https://kellogg.nd.edu/sites/default/files/old_files/documents/113_o.pdf
10. Valenzuela, J.S. (1990). Democratic consolidation in post-transitional settings: notion, process, and facilitating conditions (Vol. 150). *Helen Kellogg Institute for International Studies, University of Notre Dame*. https://kellogg.nd.edu/sites/default/files/old_files/documents/150_o.pdf
11. Przeworski, A. (1991). Democracy and the market: Political and economic reforms in Eastern Europe and Latin America. *Cambridge University Press*, 228 p.
12. Higley, J., & Burton, M.G. (1988). Democratic Transitions and Democratic Breakdowns: The Elite Variable. <https://repositories.lib.utexas.edu/items/c27326ed-6614-47cb-bad8-830d60d93382>
13. Diamond, L. (1999). Developing democracy: Toward consolidation. *The Johns Hopkins University Press*, 384 p.
14. Hanson, S. (2001). Defining Democratic Consolidation. In R. D. Anderson, M. S. Fish, S. E. Hanson & P. G. Roeder, *Postcommunism and the Theory of Democracy*. *Princeton University Press*, 126-151.
15. Davidson, J. (2009). Dilemmas of democratic consolidation in Indonesia. *The Pacific Review*. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09512740903068354>.

Vladyslav Sasin

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0009-0005-5189-9946>

e-mail: vladyslav.sasin@gmail.com

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE STUDY OF DEMOCRATIC CONSOLIDATION: DEFINITION OF THE CONCEPT

Abstract

The article systematizes the scientific discussion around approaches to the study of democratic consolidation and its definitions.

The main approaches to determining democratic consolidation by J. Linz & A. Stepan, A. Shedler, S. Huntington, G. O'Donnell, R. Gunther, Y. Puhle & N. Diamandouros, G. Alexander, F. Schmitter, S. Valenzuela, A. Przeworski, J. Higley & M. Burton, L. Diamond, S. Hanson and I. Titar are analyzed. The approaches of D. Collier and A. Shedler to the classification of definitions of democratic consolidation in modern political theory are considered.

The approaches to defining democratic consolidation are compared and it is substantiated that today in political science the actor-centered approach to understanding the consolidation of democracy dominates, the main focus of which is the analysis of the behavior of political actors.

A general definition of the consolidation of democracy as a process of stabilization and strengthening of a democratic regime, as well as an operational definition as a process whereby democracy becomes a single universally recognized and legitimized practice, manifested through persistent behavioral and institutional commitment to democratic norms and procedures, are given.

Keywords: democracy, democratization, democratic consolidation, democratic transition, strengthening of democracy.

Стаття надійшла до редакції 06.10.23

© Сасін В. О., 2023